

može biti oznaka radnje koja se vrši ako i samo ako je govornikova očevidna namjera efektivna. U drugom slučaju on ne može biti oznaka te radnje. No vratit ću se na ovo pitanje još oštri kontrast koji sam ovdje povukao između dva ekstremna slučaja ne smije nas spriječiti da mislimo da ne postoje međutipovi.

Radnje koje pripadaju procedurama vezanih konvencijom koje sam opisao čine važan dio ljudsko ophođenja, no one nisu sve a mislim da nisu ni najvažniji bitni dio. Bilo bi pogrešno uzeti njih kao model da bi se razumio i razjasnio pojam ilokutorne snage općenito kao što to Austin izgleda nastoji kad inzistira da je ilokutorna radnja u osnovi konvencionalna radnja i to nadalje povezuje s tvrdnjom da bi se ova radnja mogla eksplicirati upotrebom performativne formule. Isto tako bilo bi pogrešno, kao što smo vidjeli, generalizirati opis ilokutorne snage koju smo dobili iz Griceove analize. Kad bismo tako uradili, pogrešno bismo smatrali da kompleksna jasna namjera koja postoji u svakoj ilokutornoj radnji uvijek uključuje i namjeru da se dobije određeni odziv ili reakcija slušalaca koji uključuje više od potrebne ilokutorne snage koja je potrebna da bi se iskaz razumio. Ipak možda možemo iz ove dvije vrste slučaja izvući nešto što je zajedničko njima i svim ostalim slučajevima koji su između njih. Ilokutorna snaga nekog iskaza jest nešto čemu je namjera da bude shvaćeno. Razumijevanje snage iskaza u svim slučajevima uključuje prepoznavanje nečeg što možemo nazvati namjerom upućenom slušaocima, namjera koja je jasna i organizirana. Ovo je možda činjenica koja je u osnovi mogućnosti eksplicitne performativne formule, iako, kao što smo vidjeli, u igru dolaze i dodatni faktori kad se radi o procedurama koje su vođene konvencijama.

Jednom kad nam je jasan ovaj zajednički element u svim ilokutornim radnjama, onda možemo zaključiti da slučajevi namjera koji su upućeni slušaocima mogu biti razni, a isto tako da mnogi različiti slučajevi mogu biti prikazani jednim te istim iskazom.

Ovdje sam oštro suprotstavio slučajeve gdje se jasna namjera upotrebljava da bi se unaprijedila određena i konvencijom vezana procedura (kao npr. igra) i to sredstvima koja dopuštaju konvencijska pravila i slučajeve u kojima jasna namjera uključuje osiguravanje određenog odziva (saznajnog ili praktičnog) kod slušalaca osim onog koji je osiguran razumijevanjem. No u ovom oštro suprotstavljanju ima nešto što nas navodi na pogrešan put i sigurno ne bi bilo dobro pretpostaviti da se svi slučajevi lako uklapaju u ove dvije podjele. Govornik kojemu je posao da daje informacije, upute ili čak i savjete može to raditi a da ostane sasvim indiferentan na činjenicu da li je ta njegova informacija primljena kao takva, da li se upute slijede ili da li je savjet prihvaćen. Njegova namjera ne mora biti ništa više od stava »uzmi ili ostavi« u odnosu na informaciju, uputu ili mišljenje. U drugom slučaju on može biti samo posrednik neke druge agencije za koju možemo pretpostaviti da makar općenito namjerava informirati, itd. koja se ne može u ovom slučaju pripisati njenom posredniku. Ovakve kompliciranije situacije ne moraju nas obeshrabriti jer ne možemo očekivati da će nam jedan opći opis jezične komunikacije pružiti više od shematskih glavnih obilježja koje se mogu lako izgubiti kad se uzme u obzir svaki detalj na koji nas stvarnost navodi.

Prevela Dunja JUTRONIĆ-TIHOVIROVIĆ

U filozofskoj logici sasvim je uobičajeno da postoje, ili makar izgleda da postoje, razlike u značenju između nekim FORMALNIH znakova — tako ću ih ja nazivati — kao što su $\sim, \wedge, \vee, \supset, (\times), \exists, \forall$ (u njihovoj dvovaljansnoj standardnoj interpretaciji) i njihovih analoga ili odgovarajućih dvojnikâ u prirodnom jeziku, tj. izraza kao što su *ne, i, ili, ako, sve, neki* (ili *najmanje jedan*), *određeni*. Neki su logičari htjeli tvrditi da zapravo te razlike u značenju ne postoje, međutim ovakve tvrdnje, ako su ikada postojale bile su ponešto brzoplete a oni koji su te tvrdnje podržavali nisu baš najbolje prošli.

Oni koji tvrde da razlike u značenju postoje pripadaju jednoj od dviju grupa koje, u svrhu ovog članka, nazivam formalističkom i neformalističkom grupom. Karakteristični stav formalističke pozicije mogli bismo reći da je sljedeći: kad logičari razmatraju opću formulaciju valjanog zaključivanja, onda smatraju da formalni znakovi sigurno imaju prednost u odnosu na njihove odgovarajuće oblike u prirodnom jeziku. Moguće je konstruirati pomoću formalnih znakova sistem vrlo širokih formula koje su uglavnom vrlo bliske oblicima zaključivanja koje uključuju sve ili samo neke od tih formalnih znakova. Ovakav se sistem možda sastoji od određenog niza jednostavnih formula koje su prihvatljive ako znakovi posjeduju značenje koje im je određeno, i nadalje, može postojati bezbroj drugih formula koje su manje prihvatljive ali za koje možemo dokazati da su prihvatljive ako prihvatimo znakove originalnog niza. Ovakvo imamo način kako da riješimo sumnjive oblike zaključivanja a njih još bolje možemo riješiti ako primijenimo postupak odlučivanja kao što je to ponekad moguće. I nadalje, s filozofskog stanovišta prirodni dvojnici ovakvih elemenata, čije značenje ne odgovara formalnim znakovima, ukazuje na nesavršenost prirodnih jezika, oni predstavljaju neželjene dodatke. Prisustvo ovakvih elemenata znači da se pojmovi unutar kojih se oni javljaju ne mogu precizno/jasno definirati, i nadalje, da se tvrdnje u kojima se oni javljaju ne mogu u nekim slučajevima označiti kao istinite. Prigovara se nedefiniranosti ovakvih pojmova i naglašava da se njima otvara put k metafizici — ne možemo biti sigurni da ijedan izraz iz prirodnog

jezika nije metafizički »nabijen«. Iz svih ovih razloga izraze iz prirodnog jezika ne možemo smatrati konačno prihvatljivima jer se može uspostaviti da oni konačno nisu ni jasni. Pravi se put sastoji u tome da se izmisli i konstruira idealni jezik koji sadrži formalne znakove čije će rečenice biti jasne, istinite i zasigurno oslobodene metafizičkih implikacija. Osnove znanosti bit će filozofski zagwarantirane jer će izjave znanstvenika biti izražene (iako možda ne stvarno iskazane) unutar ovog idealnog jezika. (Ne mislim da bi svi formalisti prihvatili ovakav prikaz stvari, međutim smatram da bi svi sigurno prihvatili makar neke njegove dijelove.)

Informalisti bi im odgovorili na sljedeći način: filozofski odnos prema idealnom jeziku zasniva se na određenim pretpostavkama koje se ne mogu dopustiti. Te su pretpostavke sljedeće: adekvatnost jezika sudimo po tome kako se njime mogu zadovoljiti potrebe znanosti. Ne možemo smatrati da je neki izraz sasvim jasan ako ne postoji neko objašnjenje ili analiza njegovog značenja. Svako objašnjenje ili analiza mora imati oblik precizne definicije koja je rezultat logičke ekvivalencije. Međutim jezik posjeduje mnoge druge važne uloge osim što služi znanstvenom ispitivanju. Možemo savršeno dobro znati što neki izraz znači (a time je on i razumljiv) a da ga ne analiziramo, a ako ga analiziramo, analiza se obično sastoji u specifikaciji, i to što općenitijoj u kojoj se navode uvjeti za ili protiv upotrebe izraza koji se analizira. I nadalje, iako je bez sumnje istina da su logičarima formalni znakovi vrlo podnesni za sistematsku analizu, ipak je istina da postoji veliki broj zaključivanja i argumenata koji se ne iskazuju ovakvim sredstvima već prirodnim jezikom što nikako ne znači da takvi argumenti nisu valjani. Dakle mora postojati mjesto za nesimplificiranu i stoga više ili manje nesistematsku logiku prirodnih dvojnika formalnih znakova. Ovakva logika može biti samo potpomognuta simplificiranom logikom formalnih izraza koja joj ne može biti zamjena. Istina je da se ove dvije logike razlikuju, pa se čak jedna drugoj i suprotstavljaju. Pravila koja važe za formalne znakove ne važe samim tim i za njihove prirodne dvojike.

U ovom članku neću govoriti o tome kakvo mjesto u filozofiji zauzima pitanje reforme prirodnog jezika. Zadržat ću se na raspravi divergencija koje sam spomenuo odmah u početku. Isto tako nemam namjeru da se zalažem ni za koju stranu. Htio bih zapravo reći da pretpostavka za koju se obje strane zalažu, tj. da divergencije postoje, odnosno (općenito govoreći) ne postoje, i da je takav stav greška koja se javlja zato što se ne pridaje adekvatna pažnja prirodi i važnosti uvjeta koji vladaju razgovorom. Dakle, želim ispitati opće uvjete koji, na jedan ili drugi način, utječu na razgovor bez obzira o čemu se govori.

IMPLIKATURA

Pretpostavimo da A i B govore o zajedničkom prijatelju C koji mentalno radi u banci. A pita B kako C napreduje u poslu i B odgovara: »Mislim sasvim dobro. Sviđaju mu se kolege i nije još bio u zatvoru.« Mogao bi zapitati što B time misli, što želi reći kad kaže da C još nije bio u zatvoru. Odgovori bi mogli biti različiti, kao na primjer da je C osoba koja bi mogla doći u napast na takvom radnom mjestu, da su mu kolege stvarno vrlo neugodni i opasni ljudi i tome

slično. Naravno možda nije uopće potrebno da A postavi daljnje pitanje jer je odgovor u kontekstu sasvim jasan. Mislim da je sasvim jasno da je ono što je B htio reći, i natuknuti u ovom slučaju posve različito od onog što je B zaista rekao tj. da C još nije bio u zatvoru. Ovdje bih želio uvesti sljedeće termine: glagol *implicirati* i s njim povezane imenice *implikatura* (*impliciranje*) i *implicatum* (*ono što je implicirano*). Ovo želim uraditi zato da bismo u svakom određenom slučaju izbjegli izbor između članova porodice glagola *implicirati* koji služi kao opći termin. Privremeno bih se oslonio na intuitivno shvaćanje značenja glagola *reći* u ovakvim kontekstima i na sposobnost da se određeni glagoli prepoznaju kao članovi porodice s kojima je glagol *implicirati* u vezi. Stavio bih nekoliko primjedbi koje bi razjasnile neke problematičnije pretpostavke tj. one koje su vezane za značenje glagola *reći*.

Kad se služim riječju *reći*, onda je upotrebljavam u smislu za kojeg se obično kaže da je u uskoj vezi s konvencionalnim značenjem riječi (rečenice) koje su izgovorene. Pretpostavimo da je netko izgovorio rečenicu: *He is in the grip of a vice*. Ako nam je poznat jezik a nepoznati uvjeti u kojima je izgovorena rečenica, onda ćemo znati nešto o tome što je govornik rekao ako govori standardnim jezikom i govori doslovno. Znali bismo da je rekao da je određena osoba ili životinja x u momentu kad je ovo rečeno (već kad je to bilo) ili (1) da se x nije mogao osloboditi loše crte svog karaktera (*vice* = mana) ili (2) da je dio osobe uhvaćen u neku vrstu oruđa ili instrumenta (*vice* = klješta). Međutim da bismo točno mogli odrediti što je osoba rekla, morali bismo znati sljedeće: (a) identitet *x-a*, (b) vrijeme kad je rečenica izgovorena, (c) značenje, u određenom momentu kad je rečenica izgovorena, fraze *in the grip of vice* [u značenju (1) ili (2)]. Način na koji se služim glagolom *reći* upućuje na to da onaj koji kaže (danas) *Harold Wilson je veliki čovjek* i netko drugi koji kaže (isto tako danas) *Prvi ministar Britanije je veliki čovjek*, ako misle na istog čovjeka, ne znači da su rekli istu stvar. Bez obzira kakvu odluku donesemo o ovom pitanju sistem koji ću razraditi moći će objasniti svaku implikaturu koja ovisi o prisutnosti jednog ili drugog termina u rečenici. Ove će implikature biti jednostavno povezane za razne maksime.

U nekim će slučajevima konvencionalno značenje riječi odrediti što se implicira osim što će odrediti i što je rečeno. Ako kažem (podozrivo): *On je Englez, stoga je hrabar* onda me značenje riječi obavezuje na to da iz činjenice da je netko Englez slijedi činjenica da je taj i hrabar. Međutim iako sam rekao da je on Englez, također sam rekao da je hrabar, time ne želim reći da sam *REKAO* (u stvarnom značenju) da je posljedica njegove hrabrosti to što je Englez iako sam naznačio a time i implicirao da je to stvarno tako. Ne želim reći da je moja rečenica, **STRIKTNO GOVOREĆI**, netočna kad jedno ne bi slijedilo iz drugog. Dakle **NEKE** su implikature konvencionalne suprotno onoj s kojom sam započeo diskusiju o implikaturama.

Želim prikazati određenu podgrupu nekonvencionalnih implikatura koje ću nazvati **RAZGOVORNE implikature** i koje su u osnovi vezane s određenim općim crtama diskursa i htio bih te crte sada definirati.

Prva aproksimacija jednog općeg principa jest sljedeća: naši se razgovori ne sastoje od slijeda nepovezanih primjedbi i ne bi bilo baš

racionalno da je tako. Razgovor je do neke mjere zajednički napor i svaki sugovornik vidi nekakvu zajedničku svrhu, skup svrha ili makar zajednički prihvatljivi pravac. Ova svrha ili pravac određen je možda od samog početka (na primjer kao dogovor o onome o čemu će se razgovarati) ili se javlja u toku razgovora. Svrha ili pravac može biti dosta određen ili može biti toliko neodređen da ostavi dosta mjesta sugovornicima (kao u nevezanom razgovoru). Međutim na svakom će koraku NEKI moguć konverzijski potezi biti isključeni i konverzijski nepoželjni. Možemo dakle formulirati grubi opći princip kojeg će se sugovornici držati, a taj je: neka vaš doprinos razgovoru bude onakav kakav se traži, u momentu kad se traži prema očekivanoj svrhi i pravcu razgovora u kojoj učestvujete. Ovaj princip možemo nazvati **NACELO SURADNJE**.

Ako prihvatimo ovakav opći princip, onda možda možemo provesti razliku između četiri kategorije u kojima će se naći neke određenije maksime ili podmaksime čiji će rezultati biti u suglasnosti s načelom suradnje. Misleći na Kanta kategorije nazivam kategorija kvantitete, kvalitete, relacije i modaliteta. Kategorija KVANTITETE povezana je s količinom informacije koja će se iskazati i sadrži sljedeće maksime:

1. Doprinos neka vam bude što informativniji (za cilj određenog razgovora);

2. Doprinos razgovoru neka ne bude informativniji nego što je potrebno;

(Druga je maksima diskutabilna jer možemo reći da previše informacije ne znači da je povrijeđeno načelo suradnje (NS) već da to jednostavno znači gubitak vremena. Međutim isto se tako može dogoditi da prevelika informacija unosi nered i skreće pravac razgovora na manje važne stvari. I nadalje, indirektno sugovornici mogu zaključiti da se nešto naročito htjelo istaći takvim informativnim dodatkom. Bilo kako bilo postoji i drugi razlog prema kojem druga maksima nije poželjna tj. ta će maksima biti potvrđena drugom maksimom koja se odnosi na relevantnost.)

U kategoriji KVALITETE postoji supermaksima — »Neka vam doprinos bude istinit« — i još dvije određenije maksime:

1. Ne kaži ono za što misliš da nije istinito;

2. Ne kaži ono za što nemaš odgovarajuće dokaze.

U kategoriji RELACIJE stavljam jednu maksimu a ta je: »Budi relevantan.« Iako je ova maksima određena, u njoj je formulaciji skriven određen broj problema kako se meni čini. Pitanja se kreću oko raznih vrsta relevantnosti, kako se one mijenjaju u toku razgovora i kako se postaviti prema činjenici da se predmeti razgovora prirodno mijenjaju, itd. Čini mi se da je naročito teško definirati ove probleme i nadam se da ću se na njih vratiti u nekom drugom radu.

I konačno pod kategorijom MODALITETA za koju ne smatram da se odnosi (kao što je slučaj s prethodnim kategorijama) na ono što je rečeno već na to KAKO da se kaže ono što se kaže, uvodim supermaksimu — »Budi jasan« — i druge razne maksime kao što su:

1. Izbjegavaj nejasne izraze;

2. Izbjegavaj dvosmislenosti;

3. Budi kratak (izbjegavaj nepotrebno fraziranje);

4. Pazi na red.

Bile bi potrebne i druge maksime.

Jasno je da neke maksime nije tako važno poštovati kao neke druge. Manje ćemo osuditi čovjeka koji je govorio s previše riječi nego nekog koji je rekao nešto za što smatra da nije istina. Tako bismo mogli reći da je važnost makar prve maksime kvalitete takva da je ne bi niti trebalo uključiti u shemu koju stvaram, budući da druge maksime važe tek onda kad je zadovoljena maksima kvalitete. Iako je ovo možda točno, ipak u stvaranju implikatura ova maksima ima ulogu koja se ne razlikuje mnogo od drugih maksima i bit će potrebno da je makar privremeno smatramo jednim od članova na listi maksima.

Postoje naravno još mnoge vrste maksima (estetske, društvene, moralne) kao što su »Budi pristojan« na koje se isto tako normalno pazi u konverzijskoj razmjeni i one isto tako mogu uvjetovati nekonvencionalne implikature. Međutim, razgovorne maksime, i s njima povezane razgovorne implikature, naročito su vezane (nadam se) s određenim ciljevima kojima razgovor (dakle i razmjene u razgovoru) prvenstveno i služi. Moje maksime tako su složene kao da je cilj razgovora maksimalno uspješna razmjena informacija. Ovakva je specifikacija naravno vrlo uska i shemu moramo proširiti kako bismo mogli uključiti šire ciljeve kao što su vršenje utjecaja na djelovanje drugih ljudi.

Budući da mi je cilj da prikazem razgovor kao posebnu vrstu racionalnog ponašanja u svrhu nekog cilja, moram spomenuti da određena očekivanja i pretpostavke koje se vezuju s makar nekim od upravo spomenutih maksima imaju isto tako svoje analoge u sferi razmjena koje nisu govorne razmjene. Navesti ću kratko po jedan od tih analoga za svaku razgovornu kategoriju.

1. KVANTITETA. Ako mi pomazete da popravim auto, očekujem da je vaš doprinos ni veći niti manji od onog što je potrebno. Ako mi je u određenom momentu potrebno da imam četiri vijka, očekujem da ćete mi dati četiri, a ne dva ili šest.

2. KVALITETA. Očekujem da vam je doprinos istinit, a ne lažan. Ako mi je potreban šećer kao sastojak kolača koji pravim, a vi mi pomazete, onda očekujem da ćete mi dodati šećer a ne sol. Ako mi je potrebna žlica, ne očekujem da ćete mi dati žlicu od gume.

3. RELACIJA. Očekujem da doprinos partnera bude odgovarajući u svakom stupnju razmjene. Ako miješam sastojke za kolač, neću očekivati da mi date dobru knjigu ili kuhinjsku krpu (iako bi to moglo biti odgovarajući doprinos nešto kasnije).

4. MODALITET. Očekujem da će mi partner jasno kazati kakav je njegov doprinos i da će se vladati ekspeditivno.

Ove analogije važne su za ono što smatram osnovnim pitanjem koje je vezano za RN (razgovorna načela) i njegove maksime, tj. ono što je osnovno za pretpostavku koje se držimo i od koje zavisi (nadam se) cijela lepeza implikatura. Pretpostavka je da se općenito vladamo prema onome što ova načela od nas traže (ceteris paribus i ako nema

suprotnih indikacija). Na određenom nivou postoji jednostavan ali adekvatan odgovor da je dobro poznata empirijska činjenica da se ljudi *stvarno* tako ponašaju budući da su tako naučili u djetinjstvu pa tako dalje i rade i bilo bi vrlo teško odreći se ili promijeniti tu naviku. Na primjer, mnogo je lakše reći istinu nego izmišljati laži.

Ja sam međutim dovoljno racionalist i želim naći osnovu na kojoj se zasnivaju ove činjenice, kolikogod da su one očite. Želim razmisliti o standardnom tipu razgovorne prakse — ne samo kao o nečemu čega se svi ili mnogi zapravo drže — već kao o nečemu što je RAZUMNO da se tako radi i što NE TREBA napustiti. Neko me vrijeme privlačila ideja da se RN i sličnih načela držimo u razgovornoj praksi kao nekog kvazi-ugovora koji ima odgovarajuće paralele u svijetu van diskursa. Ako ste na primjer prošli u času kad se borim s teškoćama oko auta, sigurno ću očekivati da mi ponudite pomoć. Međutim već kad ste mi se pridružili i radite sa mnom pod haubom, moja će očekivanja biti veća i određenija (naravno ako znate što radite). Na isti način izgleda mi da i razgovor posjeduje karakteristične crte koje zajedno ukazuju na kooperativne transakcije:

1. Učesnici imaju neposredni zajednički cilj, kao na primjer da poprave auto. Njihovi krajnji ciljevi mogu biti različiti pak čak i suprotni — možda žele da poprave auto da bi pobjegli i onog drugog ostavili na cjedilu. U govornoj razmjeni postoji zajednički cilj pa čak kad je govor i površan a zajednički cilj je da se govornik u određenom trenutku identificira s momentalnim razgovornim interesima sugovornika.

2. Doprinos sudionika mora biti obostran.

3. Postoji stanoviti dogovor (koji može biti eksplicitan ali koji je često impicitan da se, uz uvjet da je sve drugo isto, transakcija nastavi u određenom stilu, osim ako se obe stranke slože da stvar završi. Obično se transakcija ne prekida naprasno i ne počinje se raditi nešto drugo.

Ovakva osnova razgovora može se primijeniti u mnogim slučajevima; međutim, ima mnogih tipova razmjene kao što su svađe ili pisanje pisma gdje se ovo ne može lako primijeniti. U svakom slučaju čini nam se da govornik koji se ponaša irelevantno ili govori nerazumljivo ne iznevjerava toliko svoje slušaoce koliko samog sebe. Dakle htio bih predložiti da se držimo načela suradnje i njegovih maksima stoga što su razumne (racionalne) i to na sljedeći način: Onaj koji je zainteresiran za ciljeve na kojima se zasniva razgovor/komunikacija (davanje i primanje informacije, međusobno vršenje utjecaja) mora se isto tako zanimati, u određenim uvjetima, za sudjelovanje u razgovornoj razmjeni koja će biti plodna samo onda ako je u skladu s pretpostavkama RN i njegovih maksima. Nisam siguran da li možemo doći do ovakvog zaključka ali sam prilično siguran da do ovog zaključka ne mogu doći dok mi nije mnogo jasnija relevantnost uvjeta u kojima se to traži.

Došlo je vrijeme da pokažemo vezu koja postoji između RN i njegovih maksima i konverzijskih implikatura.

Sudionik u razgovoru može se ne pridržavati neke maksime i to na razne načine, koje ovdje nabrajam:

1. Govornik može tiho i neprimjetno PREKRŠITI maksimu i time ponekad navesti na krivi put;

2. Govornik se može NE PRIDRŽAVATI ni maksime a ni NS. On može reći, aludirati ili jasno pokazati da ne želi sudjelovati prema onome kako maksima nalaže. Može, na primjer, reći: »Ne mogu više ništa reći, usne su mi zapečaćene.«;

3. Govornik se može naći u SUKOBU: možda ne može ispuniti prvu maksimu o KVANTITETI (Budi što informativniji) a da ne povrijedi drugu maksimu o KVALITETI (Pruži odgovarajuće dokaze za ono što se kaže);

4. Govornik se može PODRUGIVATI maksimi, tj. on može protestno i GRUBO odbiti da se drži maksime. Ako pretpostavimo da je govornik sposoban da ispuni jednu maksimu i da to radi tako da ne krši drugu maksimu (zbog sukoba maksima), da se ne izvlači i da zbog grubog odbijanja ne pokušava navesti na krivi put, onda je sugovornik suočen s manjim problemom: kako se može iskaz onog što je rekao uskladiti s pretpostavkom da se on općenito držao načela suradnje? Ovo je situacija u kojoj se karakteristično javlja konverzijska implikatura i, kad na ovaj način dođe do konverzijske implikature, onda u tom slučaju kažemo da je maksima ISKORISTENA.

Sada bih mogao definirati pojam konverzijske implikature. Za čovjeka koji je govoreći (ili praveći se da govori) da *p* implicirao da *q*, možemo reći da je razgovorom implicirao da *q*, samo pod uvjetom da (1) se od njega očekuje da stvarno poštuje konverzijske maksime ili u najmanju ruku načelo suradnje; (2) da se pretpostavlja da je svjestan, ili smatra, da je *q* potreban da bi moglo njegovo izricanje ili tobožnje izricanje *p* (ili da se ponaša na *takav* način) učiniti sukladnim s ovakvom presumpcijom; i (3) da govornik smatra (ili očekuje da slušalac smatra da govornik smatra) da je govornik sposoban da razazna ili intuitivno shvati da je pretpostavka koja je spomenuta pod (2) stvarno potrebna. Primijenimo ovo na moj prvi primjer tj. na primjedbju B-a da C nije još bio u zatvoru. U odgovarajućoj situaciji A bi mogao razmišljati na sljedeći način: »(1) B očito nije poštivao maksimu »budi relevantan« i stoga možemo smatrati da se nije držao jedne od maksima koja je vezana za jasnoću. Međutim nemam razloga da pretpostavim da ne poštuje RN; (2) u određenim prilikama njegovu irelevantnost mogu prihvatiti samo onda ako pretpostavi da on stvarno smatra da je C potencijalno nepoštena osoba; (3) B zna da sam sposoban da razradim točku (2). Dakle B implicira da je C potencijalno nepoštena osoba.«

Mora postojati mogućnost da se razgovorna implikacija razradi jer iako bi se je moglo intuitivno shvatiti ipak tu intuiciju moramo zamijeniti argumentom jer se inače takva implikatura (ako je uopće prisutna) ne bi smatrala RAZGOVORNOM implikaturom. To bi onda bila KONVEKIONALNA implikatura. Da bismo saznali da je prisutna razgovorna implikatura, slušalac će dati odgovore na sljedeće podatke: (1) konvencionalno značenje riječi koje su upotrebljene i identitet svake referencije; (2) RN i njegove maksime; (3) jezični ili bilo koji drugi kontekst iskaza; (4) druge poznate pojedinosti; (5) činjenica (ili pretpostavka) da su svi odgovarajući elementi upravo nabrojani dostupni obojici sudionika i da oba sudionika znaju ili pretpostavljaju da je to

tako. Jedan opći oblik razrade razgovorne implikature mogao bi biti sljedeći: »On je rekao da p ; nema razloga da pretpostavimo da se ne drži maksima ili makar RN; to ne bi mogao raditi da ne smatra da q ; on zna (i zna da ja znam da on zna) da mi je jasno da je pretpostavka da on zna da je q stvarno potrebna; nije uradio ništa da bih prestao smatrati da q ; on želi da ja mislim, ili makar dopušta da mislim, da q ; dakle on je implicirao da q .«

Primjeri

Dajem određeni broj primjera koje ću podijeliti u tri grupe.

GRUPA A: Primjeri u kojima nije povrijeđena nijedna maksima ili u kojima bar nije jasno da je povrijeđena neka maksima.

A stoji pokraj nepokretnog auta i približava mu se B; slijedi ovakav razgovor:

(1) A: Nemam benzina.

B: Garaža je iza ugla. (Napomena: B bi povrijedio maksimu 'Budi relevantan' ako ne misli, ili misli da je nemoguće, da je garaža otvorena ili da se prodaje benzin; dakle on implicira da je garaža makar otvorena, itd.)

U ovom primjeru, suprotno iskazu »Nije još bio u zatvoru« prešutna veza između primjedbe B i primjedbe A tako je jasna da, čak ako interpretiramo supermaksimu »Budi jasan« tako da se odnosi ne samo na ono što je rečeno već i na ono što je rečeno uz dodatne primjedbe, ipak nema razloga da smatramo da je u ovom slučaju maksima povrijeđena.

Sljedeći je primjer nešto nejasniji:

(2) A: Izgleda da Smith momentalno nema djevojku.

B: U posljednje vrijeme mnogo odlazi u New York. B implicira da Smith ima, ili možda ima, djevojku u New Yorku. (Napomena ovdje nije potrebna s obzirom na prethodni slučaj).

U oba slučaja govornik implicira ono što smatra da vjeruje kako bi se držao maksime relacije.

GRUPA B: Primjer u kojemu se ne poštuje jedna od maksima, međutim to se može objasniti time što je ta maksima u suprotnosti s drugom maksimumom.

A planira putovanje s B u Francusku za praznike. Oboje znaju da A želi vidjeti svog prijatelja C ako ne bi jako produžio svoje putovanje:

(3) A: Gdje živi C?

B: Negdje na jugu Francuske. (Napomena: Nema razloga da mislim da se B izvlači; on zna da je njegov odgovor nedovoljno informativan za A. Ovo nepoštivanje prve maksime kvantitete možemo rastumačiti samo pretpostavkom da je B svjestan kad bi rekao nešto što bi bilo informativnije da bi time povrijedio maksimu kvalitete »Ne govori ono za što nemaš činjenica«, dakle B implicira da on ne zna gdje C živi.)

GRUPA C: Primjeri koji uključuju eksploataciju, tj. proceduru kojom je maksima povrijeđena da bi se došlo do konverzijske implikature pomoću neke govorne figure.

U ovakvim primjerima, iako dolazi do povrede maksime na razini onog što je rečeno, slušalac može pretpostaviti da je maksima, ili makar opće načelo suradnje poštovano na razini onog što se implicira.

(1a) Povreda prve maksime kvantitete:

A piše preporuku o studentu kao kandidatu za posao filozofa i njegovo pismo glasi: »Dragi druže, drug X odlično poznaje engleski jezik i redovito je dolazio na konzultacije. S poštovanjem, itd.« (Napomena: A se ne izvlači jer da ne želi kooperaciju ne bi ni pisao preporuku. On neće iz neznanja reći više jer je ta osoba bila njegov student. Osim toga zna da se traži više informacija od onog što on daje. Dakle, on želi reći nešto što mu se ne mili da napiše. Ova je pretpostavka valjana samo ako A smatra da drug X ne zna mnogo o filozofiji. Dakle to je ono što A implicira.)

Ekstremni primjeri povrede prve maksime kvantitete jesu razni tautološki iskazi poput *Žene su žene* ili *Rat je rat*. Tvrdio bih da su na razini o kojoj govorim primjedbe ovakve vrste sasvim neinformativne i očita su povreda prve maksime kvantitete u svakom razgovornom kontekstu. One su naravno informativne na razini onog što se implicira a identifikacija slušalaca s njihovim informativnim kontekstom na ovom nivou zavisi o sposobnosti da se objasni zašto je govornik izabrao ovu ODREĐENU tautologiju.

(3b) Povreda druge maksime kvantitete, »Ne daj više informacija nego što se traži«, ako naravno dopustimo da ovakva maksima postoji.

A želi znati da li je p a B dobrovoljno ne samo da daje informaciju da p već informaciju da on sigurno zna da p i da su dokazi takvi i takvi da p .

B može biti tako brbljav da A može posumnjati da je B tako siguran kao što kaže da jest. (»Čini mi se da gospa mnogo protestira«). Međutim ako B govori sistematski, bio bi to zaobilazni način da se kaže da je donekle nesigurno da li je p ili nije. Ne možemo ipak tvrditi da se ovakva implikatura može objasniti maksimumom relacije, a da se ne uvede druga maksima kvantitete.

(2a) Primjeri u kojima dolazi do povrede prve maksime kvalitete.

1. *Ironija*. X s kojim je A bio dosta intiman odao je tajnu A poslovnom rivalu. A i ostali to znaju. A kaže: »X je odličan prijatelj.« (Napomena: Sasvim je jasno A i ostalima da ono što je A rekao ili uradio nije nešto u što vjeruje, i ostali znaju da A zna da to ostali znaju. Dakle, osim ako iskaz nema vrijednosti, A pokušava da prenese nešto drugo od onoga što stvarno kaže. Dakle, ovakav iskaz može biti samo kontradiktoran prvom iskazu.)

2. *Metafora*. Primjeri poput »Ti si šlag u mojoj kavi« jasno predstavljaju kategoričku neistinu, striktno govoreći, to je truizam. Dakle to ne može biti ono što govornik želi reći. Najlogičnija je pretpostavka da govornik pridaje drugom neku crtu ili crte koje drugom pristaju (više ili manje) a vezane su za spomenuto svojstvo.

Moguće je povezati metaforu i ironiju tako da slušaocu nametnemo dva stupnja interpretacije. Kad kažem »Ti si slag u mojoj kavi«, želim da slušalac interpretira prvu metaforu kao »Ti si mi ponos i radost« a zatim da ironično interpretira »Ti si moj otrov.«

3. *Meioza*. Kad znamo da je čovjek polupao svo pokušstvo, kažemo: »Malo je bio pripit.«

4. *Hiperbola*. Svaka fina djevojka voli mornara.

(2b) Primjere povrede druge maksime kvalitete, »Ne kaži ono za što nemaš dokaza«, nije lako naći, međutim možemo uzeti jedan primjer. X-ova žena sigurno vara muža. U određenom kontekstu, gesti ili tonu može biti jasno da nemam pravog razloga da vjerujem da je to tako. Moj partner, da bi se nastavila razgovorna igra spreman je na sljedeći sud u koji ću stvarno povjerovati. Sud može biti da žena stvarno vara muža ili je to takva osoba koja se ne bi ustručavala od takvog čina.

(3) Primjeri gdje se implikatura postiže stvarnim a ne samo prividnim povredama maksime relacije vrlo su rijetki, međutim za ovaj koji navodim mislim da je dobar. Na finoj čajanci A kaže da je gospođa X ispuhana vreća. Nastane muk a onda B kaže »Vrijeme je bilo vrlo lijepo ovog ljeta«. B je jasno odbio da ozbiljno uzme u obzir primjedb A. On time implicira da o primjedbi A ne treba dalje govoriti ili još preciznije, da je A napravio društveni propust.

(4) Primjeri u kojima je napravljen propust na razne maksime koje su podređene maksimi »Budi jasan«.

1. *Dvosmislenost*. Ovdje govorimo samo o dvosmislenostima koje su namjerne i koje govornik očekuje da ih sugovornik prepozna. Problem koji sugovornik treba da riješi u razgovornoj igri jest zašto je izabran dvosmisleni iskaz. Postoje dva slučaja:

(a) Primjeri u kojima ne postoji velika razlika između iskaza koji je dvosmislen i onog koji nije; jedna interpretacija nije kompliciranija, manje standardna, manje jasna ili neobičnija od one druge. Uzmimo na primjer Blakeove stihove: »Ne traži da iskažeš svojoj ljubavi, ljubav koja se nikad iskazati ne može.« Da bismo izbjegli »Tražio sam da kažem mojoj ljubavi, ljubav koja se nikad iskazati ne može.« Postoji dvostruka dvosmislenost ovdje. *Moja ljubav* može se odnositi na stanje emocije ili predmet emocije a fraza *ljubav koja se nikad iskazati ne može* može značiti ili »ljubav koja se ne može izreći« ili »ljubav ako je izrečena ne može više postojati«. Dijelom zbog poetske umješnosti i dijelom iz same pjesme (tj. gdje se dvosmislenost podržava) izgleda da nema alternative osim da se smatra da je dvosmislenost namjerna i da pjesnik podržava oba značenja, bilo koju interpretaciju uzeli. Pjesnik ne govori eksplicitno ove stvari već ih samo sugerira.

(b) Primjeri u kojima je jedna interpretacija manje direktna od druge. Uzmimo komplicirani primjer britanskog generala koji je osvojio grad Sind i poslao poruku *Peccavi*. Dvosmislenost je fonemske prirode (»I have Sind«/»I have sinned«)* a ne morfemske a izraz koji je upotrijebljen nije zrapavo dvosmislen ali budući da je jezik stran govorniku i slušaocu, potreban je prijevod, a dvosmislenost se javlja u standardnom prijevodu na materinski engleski.

Ne znamo da li je primljena direktna interpretacija (I have sinned) ali izgleda da indirektna jest. Mogu postojati stilistički razlozi da se rečenicom postigne indirektna informacija, međutim bilo bi bezrazložno, pa čak loše stilistički, da se trudimo naći izraz koji nejasno (nedirektno) govori da je *p* i time od ostalih tražimo da pogode značenje, pogotovo ako je značenje nekorisno za takvu konverzaciju. Prenosjenje jasne interpretacije zavisi od toga da li je supozicija u konfliktu s ostalim razgovornim komponentama, kao na primjer, da li je stvar relevantna, da li je to nešto što govornik može primiti, itd. Ako ove komponente nisu zadovoljene, onda se ne prenosi direktno značenje. Ako jesu zadovoljene, onda se prenosi. Ako autor izraza *Peccavi* misli da je stvarno učinio neku vrstu prekršaja, da je povnijedio naređenja kad je zauzeo Sind, i kad bi tako nešto bilo od interesa za ostale sudionike, onda bi on prenosio obje interpretacije. U suprotnom slučaju on samo prenosi indirektno značenje.

2. *Nejasnoća*. Kako se u komunikacijske svrhe koristiti namjernom povredom pravila koja govore da treba izbjegavati nejasnoće? Jasno je, ako želimo da se vladamo po načelu suradnje, da želimo da moj sugovornik razumije ono što govorimo usprkos nejasnoće moga iskaza. Pretpostavimo da A i B govore u prisustvu treće osobe, na primjer djeteta. U tom slučaju A može namjerno biti nejasan, međutim ne previše, nadajući se da će ga B razumjeti a treća osoba neće. I nadalje, ako A očekuje da B vidi da je A namjerno nejasan, onda možemo pretpostaviti, u ovakvom slijedu konverzacije, da A implicira da sadržaj konverzacije ne treba da treća osoba shvati.

2. *Propust da se bude kratak ili sadržajan*. Usporedite ove primjedbe:

a) Gđica X je pjevala »Dome, slatki dome«.

(b) Gđica X je proizvela niz zvukova koji su se podudarale s muzikom »Dome, slatki dome«. Pretpostavimo da je kritičar izabrao da kaže (b) a ne (a) (Napomena: Zašto bi izabrao kompliciranu frazu umjesto kratkog i skoro sinonimnog izraza »pjevala«? Možda da bi rekao kolika je razlika između onog što je gđica X uradila i onog što se obično naziva *pjevanje*. Sigurno bismo pretpostavili da je gđica X pjevala grozno. Kritičar zna da bismo sigurno na tako nešto pomislili, dakle on to i implicira.)

Do sada sam govorio samo o slučajevima koje bih mogao nazvati partikulariziranim razgovornim implikaturama — tj. o onim slučajevima u kojima se implikatura iznosi tako da se kaže da je *p* u određenoj okolnosti, u određenom kontekstu, o slučajevima gdje ne smatramo da se implikatura normalno javlja time što kažemo da je *p*. Postoje međutim slučajevi generalizirane razgovorne implikature. Ponekad možemo reći da upotreba određenog oblika riječi u nekom iskazu (a da nema posebnih okolnosti) normalno sadrži određenu implikaturu ili neku vrstu implikature. Teško je naći primjere kojima se ne može prigovoriti jer je lako generaliziranu implikaturu zamijeniti s konvencionalnom. Evo jednog primjera koji je dosta jasan.

* *Sind* i *sinned* se izgovaraju isto (sinned = grijesio). Prim. prev.

Kad kažemo »X se sastaje s nekom ženom«, normalno impliciramo da ta žena sigurno nije X-ova žena, majka, sestra ili bliski platonski prijatelj. Slično tome ako bih rekao »X je ušao u neku kuću jučer i našao kornjaču na ulaznim vratima«, moj bi sugovornik sigurno bio iznenađen kad bi nešto kasnije otkrio da je to bila X-ova kuća. Slične jezične konstrukcije mogu se napraviti s izrazima »neki vrt, auto, koledž« itd. Ponekad se, naravno, takva implikatura ne bi javila (»Sjedio sam u nekom autu cijelo jutro«) a ponekad bi došlo do suprotne implikature. Mislim da bi se rijetko tko složio s filozofom koji bi tvrdio da postoje tri značenja oblika »neki X« (an X): jedno značenje koje otprilike kaže: »nešto što zadovoljava uvjete definicije riječi X«, drugo, gdje otprilike znači »neki X« (u prvobitnom značenju) koji se jedva povezuje uz neku osobu (koja se navodi u kontekstu, i treće značenje »neki X« (u prvobitnom značenju) koji je blisko vezan uz neku osobu koja se u kontekstu navodi.

Sljedeće bi nam objašnjenje bilo mnogo draže (a ono je možda u detaljima netočno): kad netko, služeći se izrazom *neki X*, implicira da X ne pripada ili nije usko povezan s određenom osobom, onda je implikatura prisutna jer govornik nije uspio da bude određen onoliko koliko se od njega očekivalo, a posljedica toga je pretpostavka da nije ni mogao biti određen. Ovo je poznata situacija implikature a klasificiramo je kao promašaj nepoštivanja (iz bilo kojeg razloga) prve maksime kvantitete. Jedini je problem u tome što se pitamo zašto u određenim slučajevima pretpostavljamo, neovisno o informaciji o određenim kontekstima iskaza, da je specifikacija bliskosti ili udaljenosti između neke osobe ili predmeta ili druge osobe koja se spominje ipak od nekog značenja. Odgovor bi mogao biti sljedeći: odnosi između neke osobe i drugih osoba koje su tijesno povezane sigurno se razlikuju u popratnim pojavama i rezultatima od takvih istih odnosa gdje se radi o osobama koje su samo u daljnjoj vezi. Na primjer, popratne pojave i rezultati činjenice da se javila rupa na *mom* krovu sigurno će biti sasvim drugačiji od činjenice da netko drugi ima rupu na krovu. Informacija se, poput novca, često daje, a da se ne zna kako će je onaj koji prima, upotrijebiti. Ako je za nekoga razmjena važna, on će joj posvetiti daljnju pažnju, tražit će odgovore na daljnja pitanja koja sugovornik neće moći predvidjeti. Ako bi određena specifikacija pomogla sugovorniku da sâm odgovori na raznolika takva pitanja, onda možemo pretpostaviti da će je govornik upotrijebiti. Ako toga nema, neće biti ni takve pretpostavke.

Konačno možemo pokazati da razgovorna implikatura, onakva kakva jest, mora posjedovati određene karakteristike:

1. Ako pretpostavimo da razgovorne implikature postoje, onda moramo u najmanju ruku pretpostaviti da se poštuje načelo suradnje, a budući da je moguće prekršiti ovaj princip, onda znači da se generaliziranu razgovornu implikaturu može na određeni način poništiti. Možemo je eksplicitno poništiti upućujući na to ili implicirajući da se govornik nije držao principa, ili je možemo kontekstualno poništiti oblikom iskaza kojim se izriče u kakvom kontekstu iz kojeg je jasno da se govornik *ne* pridržava principa.

2. Proračun da postoji određena razgovorna implikatura traži, osim kontekstualne i uobičajene informacije, i poznavanje onog što je rečeno. Budući da način iskaza ne igra ulogu u ovom proračunu, ne

postoji drugi način da se kaže ista stvar, što jednostavno znači da joj nedostaje implikatura, osim u slučajevima kad postoji nešto u drugoj verziji što je relevantno za određivanje implikature (prema jednoj od maksima modaliteta). Ako tu crtu nazovemo NEODVOJIVOST, onda možemo očekivati da će generalizirana razgovorna implikatura koja se sastoji od poznate, neodređene lokucije u sebi sadržavati visoki stupanj neodvojivosti.

3. Dakle, na neki način, za određivanje prisutnosti razgovorne implikacije pretpostavljamo početno znanje konvencionalne snage iskazne ekspresije koja nosi implikaturu, razgovorni implikatum postaje uvjet koji nije uključen u originalnu specifikaciju ekspresivne konvencionalne snage. Iako je nemoguće da ono što se rađa kao razgovorna implikatura postane konvencionalno, ipak da se tako nešto desi treba jako opravdanje. Dakle, makar u početku razgovorna implikata nisu dio značenja onih izraza za čiju se upotrebu vezuju.

4. Istina razgovornog implikatuma nije uvjetovana istinom onog što je rečeno (što je rečeno može biti istina, a što je implicirano može biti laž), te se implikatura ne izvodi onim što je rečeno već samo govorenjem onog što je rečeno ili »iznošenjem nečeg na taj način.«

5. Kako je razgovorna implikatura kalkulacija onog što treba da se pretpostavi kako bi se sačuvala pretpostavka da se poštuje načelo suradnje, i kako postoje razna moguća specifična objašnjenja čiji je popis eventualno otvoren, razgovorni će implikatum u ovakvim slučajevima biti disjunkcija ovakvih specifičnih objašnjenja, alko njihov popis bude isto tako otvoren. Dakle, implikatum će nositi upravo takvu vrstu neodređenosti kakvu izgleda imaju mnoge stvarne implikature.

Prevela Dunja JUTRONIĆ-TIHOMIROVIĆ

Willard van Ormand Quine

DVIJE DOGME EMPIRIZMA

Moderni je empirizam u velikom dijelu uvjetovan dvjema dogmama. Jedna je vjera u temeljni rascjep između istina koje su *analitičke*, ili zasnovane na značenjima neovisno o činjenicama, i istina koje su *sintetičke*, ili zasnovane na činjenicama. Druga je dogma *redukcionizam*: vjera da je svaki iskaz sa značenjem ekvivalentan nekoj logičkoj konstrukciji uzmu li se u obzir uvjeti koji upućuju na neposredno iskustvo. Nastojat ću dokazati da su obje dogme loše zasnovane. Kao što ćemo vidjeti, jedan od efekata napuštanja tih dogmi jest zamučivanje pretpostavljene granice između spekulativne metafizike i prirodne znanosti. Drugi je efekat pomicanje k pragmatizmu.

1. Pozadina za analitičnost

Kantov rascjep između analitičkih i sintetičkih istina bio je nagovješten Humeovom distinkcijom između odnosa ideja i činjenica, i Leibnizovom distinkcijom između istina uma i istina činjenica. Leibniz je govorio o istinama uma kao istinama u svim mogućim svjetovima. Slikovitost na stranu, ovim se tvrdi da su istine uma one koje ne mogu biti lažne. U istom duhu čujemo kako se analitički iskazi definiraju kao iskazi čije poricanje protivrjuje sebi. Međutim, ova definicija malo vrijedi kod razjašnjenja; jer ideja proturječja samim sobom, u dosta širokom smislu kojeg iziskuje definicija analitičnosti, pokazuje istovjetnu potrebu za razjašnjenjem kao i ideja same analitičnosti. Te su dvije ideje dvije strane jednog sumnjivog novčića.

Kant je analitički iskaz shvatio kao takav koji svom subjektu ne pripisuje ništa više nego što je već pojmovno sadržano u tom subjektu. Ova formulacija ima dva nedostatka: ograničava se na iskaze oblika subjekt-predikat i poziva se na ideju obuhvaćanja koja je ostavljena na razini metafore. Međutim, Kantova namjera koja je očitiya iz potrebe ideje analitičnosti nego iz njene definicije, može se iznova odrediti na ovaj način: iskaz je analitički kad je istinit na temelju značenja i neovisno o činjenicama. Nastavljajući ovim smjerom, ispitajmo pojam *značenja* koji se pretpostavlja.